Φόνου δίκην ἐπεξιέναι.

Ἐκ τοῦ Δημοσθένους (1) μανθάνομεν *τὸν νόμον*, καθ' ὃν ὤφειλον ***ἐπεξιέναι δίκην*** τῷ φονεύσαντι οἱ συγγενεῖς τοῦ παθόντος μέχρις *ἀνεψιότητος*· ἡ δὲ ἀνεψιότης εἶνε ἡ μέχρι τῶν ἀνεψιῶν συγγένεια· λέγονται δὲ *ἀνεψιοὶ* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, *οἵτινες ἔχουσι γονεῖς ἀδελφοὺς* (οἱ νῦν ἐξάδελφοι καλούμενοι). Πρὸς τούτοις ὁ νόμος ἐκέλευε νὰ *συνδιώκωσι* τὸν φονέα καὶ μέχρις *ἀνεψιαδῶν* ἤτοι καὶ οἱ τῶν ἀνεψιῶν παῖδες καὶ γαμβροὶ καὶ πενθεροὶ καὶ φράτερες· κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα (2) «*οἱ ἐντὸς ἀνεψιότητος* πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν προσήκοντες τῷ τελευτήσαντι».

Ἀλλ' ἂν οἱ προσήκοντες γένει μέχρι τοῦ μνημονευθέντος συγγενικοῦ βαθμοῦ μὴ ἐπεξήρχοντο τὴν δίκην κατὰ τοῦ φονέως ἢ ἂν συγγενεῖς μὴ ὑπῆρχον, ὁ παθὼν ἔμενεν ἀτιμώρητος ἢ καὶ πᾶς ὁ βουλόμενος καὶ δυνάμενος πολίτης ἐδικαιοῦτο νὰ διώξῃ τὸν φονέα δικαστικῶς; περὶ τούτου εἴδησιν σαφῆ δὲν ἔχομεν.

Ἐκ τοῦ εἰρημένου δ' ὅμως νόμου ὁ Lipsius (3) εἰκάζει ὅτι τὸ ἐπεξιέναι δίκην τῷ φονεῖ παρέμεινεν εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος μόνους ὡς καθῆκον καὶ δικαίωμα, ὥσπερ καὶ τὸ κληρονομεῖν ἐπεφυλάχθη εἰς μόνην τὴν ἀγχιστείαν τοῦ γένους. Τὴν εικασίαν δ' αὐτοῦ ταύτην στηρίζει εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ ἀνθρωποκτονεῖν κατὰ τὴν

»φέρει καὶ τὰς μὲν ὠφελείας ἰδίᾳ καρποῦται, τὰς δὲ δίκας τούτων ὁ τυχὼν δίδωσιν »ὑμῶν καὶ μόνοις ἡμῖν οὐδαμόσε ἐστὶν ἄνευ κηρυκείου βαδίσαι διὰ τὰς ὑπὸ τούτων »*ἀνδρολη‌ψίας* καὶ *σύλας κατεσκευασμένας*»· πρβλ. καὶ Das Attische Process von Meier.—Schömann neu bearbeitet von Lipsius (1883 σελ. 235—).

(1) Πρβλ. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1842 ἀρ. 886 ἐν ᾗ ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος ἀνευρεθεὶς ἐν ἐπιγραφῇ καὶ Ditteuberger (1915) ἐπιγρ. *111* σελ. 147· Δημοσθ. ΜΓ, 57 σελ. 1068-9 καὶ ΜΖ, 72 σελ. 1161. «ὁ νόμος κελεύει τοὺς *προσήκοντας* ἐπεξιέναι μέχρι ἀνεψιαδῶν καὶ ἐν τῷ ὅρκῳ διορίζεται, ὅτι προσήκων ἐστὶ κἂν οἰκέτης ᾖ». Τὸν δὲ τοῦ *δούλου φόνον ἐπεξήρχετο ὁ δεσπότης*· ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀντιφῶντος προσμανθάνομεν, ὅτι κατὰ τὸν νόμον τῷ δεσπότῃ, ἂν δοκῇ, ἔξεστιν ἐπεξελθεῖν ὑπὲρ τοῦ δούλου (περὶ τοῦ Ἡρῳδ. φόνου 48), πρβλ. καὶ Δημοσθ. ΝΓ' 20 σελ. 1253 δίκας λαμβάνει καὶ δίδωσι ὑπὲρ τοῦ δούλου ὁ δεσπότης·— ὑπὲρ δὲ τοῦ μετοίκου ἐπεξήρχετο ὁ προστάτης αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ *πελάτου* ἢ θητεύοντος ὁ τὸ κτῆμα ἔχων, ἐν ᾧ εἰργάζετο ὁ φονευθεὶς πελάτης Πλάτ. Εὐθύφρ. 4 C.

(2) Πλάτων Νόμ. 871 Β.

(3) Das Attische Recht (1912) σελ. 237-243.

Ε.Υ.Δ της Κ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν προσέκρουεν οὐχὶ μόνον εἰς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ θεῖον· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ φονικὴ διαδικασία ἐξηκολούθησε παραμένουσα εἰς τὸν ἄρχοντα τῆς θρησκείας, τὸν βασιλέα· καὶ ὡς αἱ ἄλλαι τῆς θρησκείας παραδόσεις διέμειναν ἀναλλοίωτοι, οὕτω καὶ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον καὶ ἡ δικαιοδοσία ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο οὐδεμίαν μεταβολὴν ὑπέστησαν. Διὸ καὶ ἐκ τῶν τοῦ Δράκοντος θεσμῶν οἱ φονικοὶ μόνον διετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, καὶ ἐφεξῆς δὲ οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι νόμοι διατηροῦνται ἐν χρήσει· ὡς δὲ ἡμεῖς ἐμνημονεύσαμεν, τοῦτο διαρρήδην λέγεται ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους(1) καὶ ἐξαίρεται ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος(2).

Τὸν δὲ τοῦ Σόλωνος νόμον τὸν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενον, «ὃς *παντὶ λαβεῖν* δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε τῷ βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ γράφεσθαι», ὁ Lipsius περιορίζει μόνον εἰς τὴν *ὕβριν* (3)· διότι καὶ παρὰ τῷ Δημοσθένει (4) σαφῶς ὁ νόμος ὁρίζει, ἐάν τις *ὑβρίσῃ εἴς τινα* . . . . *γραφέσθω ὁ βουλόμενος* Ἀθηναίων οἷς ἔξεστιν. Οὕτω δὲ τὸ πνεῦμα τῆς νομοθεσίας, τῆς σκοπούσης τὴν ἀλληλεγγύην τῶν πολιτῶν νὰ ἐξεγείρῃ, ὁ Lipsius περιορίζει εἴς τινα μόνον ἀδικήματα· καὶ ἐν ᾧ ὁ νόμος ἐπιτάσσει, ἵνα πᾶς ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων ὑπὲρ τοῦ ὑβριζομένου διώκῃ τὸν ὑβρίζοντα, μόνον τῷ φονευθέντι πολίτῃ ὁ βουλόμενος καὶ δυνάμενος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ τιμωρήσῃ· καὶ ἐπειδὴ τὴν τοῦ ἀδικήματος τιμωρίαν καὶ ἐκδίκησιν ἀνέκαθεν εἶχον οἱ συγγενεῖς, *τὸ φονικὸν ἀδίκημα*, λέγει, ἰδιωτικὸν ἐξ ἀρχῆς θεωρηθὲν διέμεινε τοιοῦτον καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ νομοθεσίᾳ, ἥπερ τὸ πατροπαράδοτον τοῦτο ἔθος ὥσπερ ἱερὸν ἐπεφύλαξεν ὡς καθῆκον καὶ δικαίωμα μόνον εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος· ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, ἐπιλέγει ὁ Lipsius προσεπιδηλοῖ καὶ ὁ ὅρος *φόνου δίκαι* ἢ *φονικαὶ δίκαι*· διότι ἐὰν δημόσιον ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ ἀδίκημα τοῦτο, ἤθελεν εἰσαχθῇ ὁ ὅρος *γρα-*

(1) Δημοσθ. ΚΓ', 51 σελ. 636.

(2) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 14.

(3) Πλούτρχ. β. Σόλωνος 18· πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 9,1 δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτα εἶναι τὰ δημοτικώτατα· πρῶτον μὲν καὶ μέγιστον, τὸ μὴ δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν, ἔπειτα τὸ *ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρῆσαι ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων*· τρίτον δέ, ᾧ μάλιστά φασιν ἰσχυκέναι τὸ πλῆθος, ἡ εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσις.

(4) Δημοσθέν. ΚΑ'. 47 σελ. 529 πρβλ. καὶ ΚΔ', 63 σελ. 720.

ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Ε.Υ.Δ. ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

φαὶ φόνου· τὸ δὲ παρὰ Δημοσθένει χωρίον, ἐν ᾧ ἅπαξ μνημονεύεται ὁ ὅρος *φόνου γραφή*, νοθεύεται (1).

Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Λειψίου καίπερ ἐν ἀλληλουχίᾳ πρὸς ἑαυτὴν φαινομένη, βαθύτερον ὅμως ἐξεταζομένη ἀπίθανος γίνεται· τὸ νὰ δεχθῇ τις, ὅτι τὸ μέγιστον τῶν κακουργημάτων, *τὸν φόνον ἀνθρώπου*, ἔργον μιαῖνον οὐ μόνον τὸ γένος τοῦ φονευθέντος, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ὅλην, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξηγνίζετο διὰ τῆς δίκης καὶ τιμωρίας τοῦ φονέως, ὅτι τὴν μιαρὰν ταύτην πρᾶξιν οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τῶν συγγενῶν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδικήσῃ καὶ δικαστικῶς καταδιώξῃ, τοιαύτη ἐκδοχὴ προφανῶς ἤθελεν ἀντιφάσκει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ὅλης Ἀττικῆς καὶ Ἑλληνικῆς νομοθεσίας· κελεύων δὲ διαρρήδην ὁ παρὰ τῷ Δημοσθένει (2) νόμος, ὅπως οἱ μέχρι τῆς ἀνεψιότητος καὶ τῶν ἀνεψιαδῶν συγγενεῖς τοῦ παθόντος διώκωσι τὸν φονέα, ορίζει μὲν τὴν δίωξιν τοῦ φονέως ὡς καθῆκον τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος ὑπὲρ τοῦ γένους αὐτῶν, δὲν δύναταί τις ὅμως ἐκ τούτου νὰ εἰκάσῃ ἀσφαλῶς, ὅτι ἀποκλείει καὶ τὸ δικαίωμα παντὸς πολίτου βουλομένου καὶ δυναμένου, ὅπως ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ ὑπὲρ τοῦ παθόντος διώξῃ δικαστικῶς τὸν φονέα· ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, δύναταί τις ἱκανῶς νὰ τεκμηριώσῃ.

Πρῶτον μὲν παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι ἐν τῇ Γ' τετραλογίᾳ ὁ κατήγορος δὲν φαίνεται συγγενὴς τοῦ φονευθέντος, ἀλλὰ *πολίτης τιμωρὸς* τοῦ παθόντος, διώκων τὸν φονέα οὐχὶ ἐξ ἔχθρας ἰδίας πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἵνα μὴ δηλαδὴ μιανθῇ ἡ πόλις ἐκ τοῦ κακουργήματος ἐκείνου (3).

Δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ Δημοσθένους μανθάνομεν, ὅτι ἂν ὁ συγγενὴς τοῦ φονευθέντος μὴ ἐπεξήρχετο τὴν δίκην κατὰ τοῦ φονέως, ἐδύνατό τις νὰ διώξῃ αὐτὸν τὸν συγγενῆ, ὡς *λελοιπότα τὴν τοῦ δικαίου τάξιν* καὶ ἢ δίκην φόνου κατ' αὐτοῦ τοῦ συγγενοῦς ν' ἀντεπεξέλθῃ ἢ καὶ εἰς *γραφὴν ἀσεβείας* νὰ ὑπαγάγῃ· οὕτω λ. χ. παρὰ τῷ ῥήτορι ὁ Διόδωρος, ὁ κατηγορῶν τοῦ Τιμοκράτους, λέγει «*αἰτιασάμενός με τὸν ἐμαυτοῦ πατέρα ὡς ἀπέκτονα, ἀσεβείας γραφὴν κατασκευάσας*

(1) Δημοσθ. ΚΑ', 107, σελ. 549.
(2) Δημοσθ. 1068 καὶ 1161.
(3) Ἀντιφῶν Τετραλογ. Γ', α', 4-6 πρβλ. καὶ Δημ. ΚΑ', 120 σελ. 554 καὶ ΚΒ', 2 σελ. 593.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ... Ε.Τ.Α. της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

εἰς ἀγῶνα κατέστησεν· ἐν δὲ τούτῳ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων οὐ μεταλαβὼν ὦφλε χιλίας (1)»· ἔνθα προφανῶς ὁ αἰτιασάμενος τὸν Διόδωρον ἐπὶ πατροκτονίᾳ δὲν ἦτο συγγενὴς τοῦ φονευθέντος πατρός, ἀλλ' ἐχθρὸς τοῦ κατηγορηθέντος υἱοῦ. Ἀλλὰ δικαιούμενός τις νὰ καταγγείλῃ τὸν συγγενῆ τοῦ φονευθέντος ὡς λελοιπότα τὴν τοῦ δικαίου τάξιν ἅτε μὴ καταδιώκοντα δικαστικῶς τὸν φονέα, δὲν ἐδύνατο νὰ καταδιώξῃ καὶ αὐτὸν τὸν φονέα; τοῦτό γε ἀπίθανον φαίνεται.

Ἐξ ἄλλου δὲ λόγου τοῦ ῥήτορος (2) μανθάνομεν καὶ τόδε· «ὁ Στέφανος προεῖπεν Ἀπολλοδώρῳ *δίκην ἐπὶ Παλλαδίῳ φόνου*, ὡς ἔκτεινεν Ἀπολλόδωρος τὴν γυναῖκα ἐν Ἀφίδναις (ὅπου ἀφίκετο ἐπὶ δραπέτην ζητῶν) *αὐτοχειρίᾳ*, ἐπαρασάμενος ἐξώλειαν ἑαυτῷ καὶ γένει καὶ οἰκίᾳ, ἃ οὔτ' ἐγένετο οὔτε εἶδεν οὔτε ἤκουσεν οὐδενὸς πώποτε ἀνθρώπων . . . . ἐξελεγχθεὶς δὲ ἐπιορκῶν καὶ ψευδῆ τὴν αἰτίαν ἐπιφέρων καὶ καταφανὴς γενόμενος μεμισθωμένος ὑπὸ Κηφισοφῶντος, *ὥστ' ἐξελάσαι* Ἀπολλόδωρον ἢ *ἀτιμῶσαι* ἀργύριον εἰληφώς, ὀλίγας ψήφους μεταλαβὼν ἐκ πεντακοσίων ἀπῆλθεν ἐπιωρκηκώς». Καὶ ἐνταῦθα ὁ Στέφανος οὔτε συγγενὴς οὔτε ἄλλως πως προσήκων φαίνεται πρὸς τὴν φονευθεῖσαν, ἀλλὰ τὴν κατηγορίαν ἐποιήσατο *μεμισθωμένος* ὑπὸ ἄλλου· ἐκ τῆς εἰδήσεως ταύτης τοῦ ῥήτορος ὡς καὶ ἐκ τῆς προηγουμένης προσμανθάνομεν ἔτι, ὅτι ὁ μὴ προσήκων τῷ φονευθέντι διώκων τινὰ ἐπὶ φόνῳ καὶ μὴ ἀποδεικνύων ἀληθῆ τὴν κατηγορίαν ὑπεῖχε τὴν ποινὴν τῶν *χιλίων δραχμῶν*.

Ἐκ τοῦ Δημοσθένους ὡσαύτως μανθάνομεν, ὅτι τὴν *Θεωρίδα* τὴν Λημνίαν τὴν *φαρμακίδα*, ἥτις διὰ τῶν φαρμάκων ἐμαγγάνευε καὶ ἐφενάκιζε καὶ ἣν διὰ ταῦτα ἀπέκτειναν οἱ Ἀθηναῖοι κρίναντες, ἡ θεραπαινὶς αὐτῆς ἐμήνυσεν ἤτοι κατήγγειλεν εἰς τὸν ἄρχοντα (3).

Ὅτι δὲ ἐπετρέπετο καὶ παντὶ πολίτῃ, τῷ βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ, νὰ καταδιώξῃ δικαστικῶς τὸν φονέα, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν καὶ ἐκ τοῦδε· ὁ Ἀττικὸς νόμος ὑποχρεῶν τὸν συγγενῆ νὰ διώκῃ τὸν φονέα δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ λαμβάνῃ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, ὥστε νὰ μὴ καταδιώξῃ αὐτόν· διότι νόμος τις ἔλεγεν· «τοὺς ἀνδροφόνους ἐξεῖναι ἀποκτείνειν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ καὶ ἀπάγειν . . . . λυ-

(1) Δημοσθ. ΚΔ', 7 σελ. 702.
(2) Δημοσθ. ΝΘ', 9-10 σελ. 1348, 6.
(3) Δημοσθ. ΚΕ', 80 σελ. 793-4.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

μαίνεσθαι δὲ (=κακοποιεῖν) μή, μηδ' **ἀποινᾶν**»· τὸ δὲ μηδ' *ἀποινᾶν* σημαίνει μηδὲ *χρήματα πράττεσθαι* ἢ λαμβάνειν· τὰ γὰρ χρήματα οἱ παλαιοὶ *ἄποινα* ὠνόμαζον, λέγει ὁ Δημοσθένης(1)· οὕτω δὲ ὁ Ἀττικὸς νόμος κατήργησε τὸ παλαιὸν ἔθος τοῦ νὰ ἐξαγοράζῃ τις τὸν φόνον καταβάλλων εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος τὴν *ποινὴν* ἤτοι τὴν *τιμὴν τοῦ αἵματος*(2), ὡς συνέβαινεν ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς χρόνοις. Ἐκ τοῦ Δημοσθένους δ' ὅμως μανθάνομεν, ὅτι ὑπῆρχον καί τινες αἰσχροὶ συγγενεῖς, οἵτινες ἀντὶ νὰ ἐκδικήσωσι τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ, χρήματα λαβόντες παρὰ τῶν φονέων διηλλάσσοντο πρὸς αὐτούς· οὕτω λ. χ. ὁ **Θεοκρίνης**, τελευτήσαντος αὐτῷ τοῦ ἀδελφοῦ βιαίῳ θανάτῳ, τοιοῦτος ἐγένετο περὶ τὸν φονευθέντα ἀδελφόν, ὥστε ἀναζητήσας τοὺς δράσαντας καὶ πυθόμενος, οἵτινες ἦσαν, ἀργύριον λαβὼν ἀπηλλάγη. . . . ἐν ᾧ δὲ πρότερον σχετλιάζων ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ ἀδελφοῦ περιήρχετο ἀπειλῶν, ὅτι θέλει ἐναγάγει εἰς Ἄρειον πάγον τὸν Δημοχάρη, λέγει ὁ ῥήτωρ, ἐπὶ τέλους συνεβιβάσθη πρὸς τοὺς τὴν αἰτίαν ἔχοντας (3).

Ἐν ᾧ λοιπὸν δὲν ἔλειπον καὶ αἰσχροὶ συγγενεῖς διαλλασσόμενοι πρὸς τοὺς φονεῖς τῶν ἀδελφῶν, ἵνα λάβωσι χρήματα, ὁ νόμος χάριν τῆς γενικῆς ἀλληλεγγύης δὲν ἤθελεν ἐπιτρέψει καὶ εἰς πάντα πολίτην νὰ διεκδικήσῃ τὸν φόνον τοῦ συμπολίτου; οἴεσθαί γε χρή, ἵνα κατὰ Πλάτωνα εἴπωμεν.

Καὶ ἄλλη δέ τις εἴδησις τοῦ Δημοσθένους (4) ἔρχεται εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ἡμετέρας γνώμης· ἐάν τις, λέγει ὁ ῥήτωρ, ἠγνόει τὰς δικανικὰς διατυπώσεις, ἤτοι τὸ δόρυ ἐπενεγκεῖν πρὸς δήλωσιν τοῦ βιαίου θανάτου, τὸ προαγορεῦσαι τῷ φονεῖ εἴργεσθαι τῶν νομίμων, τὸ καταγγεῖλαι τὸν φονέα εἰς τὸν ἄρχοντα, πρὸς δὲ καὶ αἱ τοῦ χρόνου προθεσμίαι ἐὰν παρήρχοντο, ἐν αἷς ἔδει τούτων ἕκαστον ποιεῖν ἢ δι' ἄλλο τι μὴ ἐβούλετό τις τούτους τοὺς τρόπους ἐπεξιέναι, ἔβλεπε δὲ τὸν ἀνδροφόνον περιιόντα ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ κατὰ τὴν ἀγοράν, τότε εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ ἀπάγῃ αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον· κρινόμενος δὲ κατόπιν ὁ ἀπαχθείς, ἐὰν μὲν ἐξηλέγχετο τῷ ὄντι ἀνδρο-

(1) Δημοσθ. ΚΓ', 33 σελ. 629-630.
(2) Πρβλ. σελ. 212.
(3) Δημ. ΝΗ' 28-30 σελ. 1331.
(4) Δημ. ΚΓ'. 80.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

φόνος, θανάτῳ ἐζημιοῦτο· εἰ δὲ μὴ μετελάμβανε τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων ὁ ἀπαγαγών, προσωφλίσκανε χιλίας δραχμάς. Καὶ ἐνταῦθα δὲν δηλοῦται, ὅτι ἡ πρὸς τὸν ἄρχοντα ἢ τὸ δεσμωτήριον ἀπαγωγὴ τοῦ ἀνδροφόνου ἐγίνετο μόνον ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ παθόντος· σαφὲς δ' ὅμως εἶνε, ὅτι ἀπαγαγών τις καὶ μὴ ἀποδείξας τὴν ἐνοχὴν τοῦ κατηγορουμένου ἐκινδύνευε τὴν ποινὴν τῶν χιλιῶν, ἣν ποινὴν ὑπεῖχε καὶ ὁ κατηγορήσας τινὰ ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ φόνῳ καὶ μὴ ἀποδείξας τὴν ἐνοχὴν τοῦ κατηγορουμένου, ὡς προηγουμένως εἴδομεν(1).

Πρὸς τὸν νόμον τοῦτον συμφωνεῖ καὶ ἕτερος νόμος, ὃν μνημονεύει ὁ Λυσίας(2)· κατὰ τοῦτον δηλαδή, τῆς τοῦ φόνου τιμωρίας οὐδεμία προθεσμία οὐδὲ παραγραφὴ τοῦ ἀδικήματος ἦν· «μηδεμίαν τῶν φόνου ἀδικημάτων προθεσμίαν εἶναι, ἀλλ' εἴτε εὐθὺς εἴτε χρόνῳ τις τιμωρεῖται, τὸν κατηγορούμενον δεῖ ἀποδεικνύναι, ὡς οὐ πεποίηκε περὶ ὧν ἐστιν ἡ αἰτία».

Τὸ πρὸς τὴν τιμωρίαν τοῦ φονέως καὶ τὴν δίκην τοῦ φόνου διαφέρον τῆς πολιτείας δεικνύεται καὶ ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Πλάτωνος, ἥτις ἐπιτρέπει καὶ τῇ δούλῃ καὶ τῷ δούλῳ καὶ τῷ παιδὶ προσέτι, τῷ ἀνηλίκῳ δηλονότι, ὑπὲρ τοῦ φόνου μόνον νὰ μαρτυρῇ καὶ συνηγορῇ(3).

Ἐπὶ πᾶσιν ἐπαρκῶς δύνανται νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς περὶ τούτου καὶ τρία χωρία τοῦ Πλάτωνος. Διότι κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ φιλοσόφου ὁ μὴ ἐπεξιὼν τῷ φονεῖ συγγενὴς κατεδιώκετο καὶ ὁ βουλόμενος τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ τελευτήσαντος ἐδύνατο νὰ διώξῃ τὸν συγγενῆ τοῦ παθόντος, ὅστις ὠλιγώρησε τῆς τοῦ φονέως διώξεως.

Διότι ὁ φιλόσοφος (4) διαρρήδην λέγει· «ἐάν τις ἄκων ἐλεύθερον »ἀποκτείνῃ, χρεὼν ὑπεξελθεῖν τῷ παθόντι τὰς ὥρας πάσας τοῦ ἐνι»αυτοῦ· ἐὰν δέ τις ἀπειθῇ (καὶ μὴ φεύγῃ δηλονότι), ὁ τοῦ τελευτή»σαντος ἐγγύτατα γένει ἐπεξίτω φόνου τῷ κτείναντι.... ἐὰν δὲ ὁ »προσήκων ἐγγύτατα μὴ ἐπεξίῃ τῷ παθήματι, τοῦ μιάσματος ὡς εἰς

(1) Δημ. ΝΘ', 9-10 σελ. 1348,6. ΚΑ', 120. ΚΒ', 2.

(2) Λυσίας κατὰ Ἀγοράτου 83.

(3) Πλάτ. Νόμ. 937β δούλῃ δὲ καὶ δούλῳ καὶ παιδὶ φόνου μόνον ἐξέστω μαρτυρεῖν καὶ συνηγορεῖν, ἐὰν ἐγγυητὴν ἀξιόχρεων, ἢ μὴν μενεῖν, καταστήσῃ μέχρι δίκης, ἐὰν ἐπισκηφθῇ τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν.

(4) Πλάτ. Νόμ. 866Β.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ... ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ... ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ... Ε.Υ.Δ. ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

»αὐτὸν περιεληλυθότος, ὁ βουλόμενος ἐπεξελθὼν τούτῳ δίκην **πέντε »ἔτη τῆς πατρίδος ἀπέχεσθαι ἀναγκαζέτω κατὰ νόμον**·» ὥστε ἐξ ὧν ὁ φιλόσοφος λέγει, ὑποδηλοῦται ὅτι ὑπῆρχε *νόμος* τοιοῦτος καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ νομοθεσίᾳ καὶ δεύτερον ὁ συγγενὴς ὁ παρολιγωρῶνκαὶ τῆς τοῦ ἀκουσίου φονέως διώξεως ἐτιμωρεῖτο διὰ *πενταετοῦς* φυγῆς, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ φονεὺς ἐκολάζετο μόνον διὰ φυγῆς **ἐνιαυσίου**. Ἐν ᾧ δ' ἐκ τούτου δηλοῦται, ὅτι ἐδύνατό τις νὰ καταδιώξῃ τὸν συγγενῆ τοῦ φονευθέντος παρολιγωροῦντος τὴν δίωξιν τοῦ φονέως, ἀλλαχοῦ ὁ φιλόσοφος νομοθετεῖ, ὅτι ἐδύνατό τις καὶ τὸν συγγενῆ παρολιγωροῦντα νὰ διώξῃ *τὸν ἐκ προνοίας φονέα* καὶ αὐτὸν τὸν *φονέα*· ἰδοὺ δὲ τί γράφει «ὃς ἂν »ἐκ προνοίας αὐτόχειρ ἀποκτείνῃ. . . εἰργέσθω τῶν νομίμων, ἐάν τε τις »ἀπαγορεύῃ τῷ δράσαντι ἀνθρώπων ἐάν τε μή. . . ὁ δὲ μὴ ἐπεξιὼν δέον (ἐπεξιέναι, ὁ συγγενὴς δηλαδή), ἢ μὴ προαγορεύων εἴργεσθαι. . ., πρῶτον μὲν τὸ *μίασμα καὶ τὴν τῶν θεῶν ἔχθραν δέχοιτο* (1). . . . δεύτερον δὲ *ὑπόδικος* **τῷ ἐθέλοντι τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ** *τελευτήσαντος γιγνέσθω*. . . . ὁ δὲ **ἐθέλων** *τιμωρεῖν τῷ τελεύσαντι* (δηλ. μὴ προσήκων γένει τῷ παθόντι, ἀφοῦ οἱ προσήκοντες γένει δὲν διώκουσι τὸν φονέα) ***καθαιρόμενος τοὺς ἱεροὺς καθαρμοὺς*** καὶ τὴν *πρόρρησιν προαγορεύων ἴτω ἀναγκάζων τὸν δράσαντα ὑπέχειν τὴν τῆς δίκης* πρᾶξιν κατὰ νόμον» (2).

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἕτεροι νόμοι τοῦ φιλοσόφου συμφωνοῦσι πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν, προφανῶς καὶ ὁ προκείμενος ἀπηχεῖ τὸν ἐν χρήσει ὄντα, ἡ φράσις, ***«κατὰ νόμον»*** μονονουχὶ βοᾷ περὶ τούτου.

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Πλάτων σαφῶς γράφει»· ὅστις δ' ἂν τῶν (θυμῷ) ἀποκτεινάντων πάντων μὴ πείθηται τῷ νόμῳ, ἀλλ' ἀκάθαρτος ὢν ἀγοράν τε καὶ τἆλλα ἱερὰ μιαίνῃ, ***ὁ βουλόμενος τὸν ἐπιτρέποντα τῶν προσηκόντων τῷ τελευτήσαντι καὶ τὸν ἀποκτείναντα εἰς δίκην καταστήσας τὴν διπλασίαν χρημάτων*** τε καὶ τῶν ἄλλων πράξεων ἀναγκαζέτω πράττειν τε καὶ ***ἐκτίνειν***, τὸ δὲ ***ἔκτεισμα*** αὐτὸς αὑτῷ ***κομιζέσθω κατὰ τὸν νόμον***(3).

Ὑπὲρ τῆς γνώμης ἡμῶν συνεπικουρεῖ καὶ ὁ ἑξῆς τοῦ φιλοσόφου

(1) Πρβλ. Δημοσθ. ΚΑ', 7 σελ. 702 ΚΑ', 120 σελ. 554.
(2) Πλάτ. Νόμ. 871 Α-Δ.
(3) Νόμ. 868 β.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

νόμος (1)· « ἐάν τις τῶν φευγόντων ἀειφυγίαν ἐπιβῇ τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας, ὁ *προστυχὼν πρῶτος τῶν οἰκείων τοῦ φονευθέντος ἢ καὶ τῶν πολιτῶν* ἀνατὶ (=νηποινεὶ) *κτεινέτω»*· ἐνταῦθα σαφῶς ὁρίζεται καὶ τῶν *οἰκείων ὁ πρῶτος προστυχὼν* καὶ *τῶν πολιτῶν*, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι εἶχον μὲν οἱ προσήκοντες τὸ καθῆκον τοῦ διεκδικῆσαι τὴν τιμωρίαν τοῦ φονέως, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται δὲν ἀπεκλείοντο τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐπικουρῆσαι τοῖς νόμοις καὶ κολάσαι τὸν ἀνδροφόνον. Γνωρίζομεν δ᾽ ὡσαύτως, ὅτι ὁ νόμος οὗτος τοῦ φιλοσόφου ἀπηχεῖ καὶ *ἀποσαφεῖ* τὸν ἐν χρήσει τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας, καθ᾽ ὃν «τοὺς δ᾽ ἀνδροφόνους ἐξεῖναι ἀποκτείνειν ἐν τῇ *ἡμεδαπῇ»* (2).

Καὶ τέλος οὐχ ἧττον σαφὲς τεκμήριον ὁ φιλόσοφος παρέχει καὶ ἐν τῷ Εὐθύφρονι· διότι ἐκεῖ ὁ Σωκράτης συναντήσας τὸν Εὐθύφρονα περὶ τὴν βασιλέως στοὰν καὶ μαθών, ὅτι διώκει τινὰ δίκην φόνου πρὸς τὸν βασιλέα, ἐρωτᾷ «ἔστι δὲ δὴ *τῶν οἰκείων τις ὁ τεθνεὼς ὑπὸ τοῦ σοῦ πατρός; ἢ δῆλα δή; οὐ γὰρ ἂν που γε ὑπὲρ ἀλλοτρίου ἐπεξῄεισθα φόνου αὐτῷ*· ὁ δὲ Εὐθύφρων ἀπαντᾷ· *γελοῖον*, ὦ Σώκρατες, ὅτι οἴει *διαφέρειν εἴτε ἀλλότριος* εἴτε *οἰκεῖος ὁ τεθνεώς*, ἀλλ᾽ οὐ τοῦτο μόνον δεῖν φυλάττειν εἴτε ἐν δίκῃ ἔκτεινεν ὁ κτείνας εἴτε μή· καὶ εἰ μὲν ἐν δίκῃ, ἐᾶν· εἰ δὲ μή, *ἐπεξιέναι*, ἐάν περ ὁ κτείνας συνέστιός σοι καὶ ὁμοτράπεζος ᾖ· *ἴσον γὰρ τὸ μίασμα* γίνεται, ἐὰν ξυνῇς τῷ τοιούτῳ συνειδὼς καὶ μὴ ἀφοσιοῖς σεαυτόν τε καὶ ἐκεῖνον τῇ δίκῃ ἐπεξιών»(3). οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν ῥῆσιν ταύτην τοῦ φιλοσόφου *μιαρὸς* γίνεται πᾶς ὁ μὴ ἐπεξιὼν τῇ δίκῃ τὸν φονέα· ἐπεξιὼν δὲ καὶ ἑαυτὸν καὶ ἐκεῖνον ἀφοσιοῖ καὶ ἐξαγνίζει.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τέλος τοῦ Λειψίου, ὅτι ἐπεκράτει μόνος ὁ ὅρος «*φόνου δίκαι* καὶ οὐχὶ *γραφαί*», ἀντιπαρατηρητέον, ὅτι παρὰ τῷ Πολυδεύκει (4) φέρεται ὁ ὅρος *γραφαὶ φόνου* καὶ *τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ φαρμάκων* καὶ *μοιχείας* καὶ *ὕβρεως* . . . .

Ἀλλαχοῦ δ᾽ ὁ Πολυδεύκης (5) παρέχει καὶ τὴν ἑξῆς εἴδησιν· «φόνου δ᾽ *ἐξῆν ἐπεξιέναι* μέχρις ἀνεψιῶν καὶ ἐν τῷ ὅρκῳ ἐπερωτᾶν τίς

(1) Νόμ. 871 Δ.
(2) Δημοσθ. ΚΓ', 28 σελ. 629.
(3) Πλάτ. Εὐθύφρ. 4 C-Δ.
(4) Πολυδεύκ. VIII, 40.
(5) Πολυδεύκ. VIII, 117.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

προσήκων ἐστὶ τῷ τεθνεῶτι· *κἂν οἰκέτης ᾖ, ἐπισκήπτειν (=καταγγέλλειν) συγκεχώρηται»*, ὅπερ καθ' ἡμᾶς σημαίνει, ὅτι καὶ ὁ οἰκέτης προσήκων θεωρούμενος ἐδύνατο *ἐπεξιέναι δίκην φόνου* ὑπὲρ τοῦ φονευθέντος δεσπότου· πρβλ. καὶ Πλάτωνος Νόμ. 937 Β.

Τὸ τριμερὲς τῶν φονικῶν δικῶν.

Εἴδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὅτι παρ' Ὁμήρῳ τὸ *ἑκουσίως καὶ ἀκουσίως κτείνειν* ὁμοίως τιμωρεῖται, φεύγει δηλαδὴ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ὁ φονεύς· ἐν δὲ τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Δράκοντος διεκρίθη τὸ ἑκούσιον ἀδίκημα τοῦ ἀκουσίου καὶ ὁ Δημοσθένης εἰκότως ἐπαινεῖ τὸν νομοθέτην, ὃς ἔταξε τὴν τῶν ἑκουσίων τιμωρίαν μείζω τῆς τῶν ἀκουσίων (1)· ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ ῥήτορος μανθάνομεν προσέτι, ὅτι ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία διέκρινε τὸ αὐτοχειρίᾳ κτείνειν καὶ τὸ βουλεύσει ἢ ἐπιβουλεύσει, ὅταν δηλαδή βουλεύσας τις τὸν θάνατόν τινος δι' ἑτέρου ἐνεργήσῃ αὐτόν (2)· ἐκ τοῦ Ἀνδοκίδου (3) δὲ προσμανθάνομεν, ὅτι κατὰ τὸν Ἀττικὸν νόμον ὁ βουλεύσας τὸν φόνον καὶ ὁ τῇ ἰδίᾳ χειρὶ ἐργασάμενος εἰς τὴν αὐτὴν ποινὴν ὑπέκειτο· ὥστε καὶ ὁ φόνος οὗτος ὑπήγετο εἰς τὸν ἑκούσιον. Ὁ Ἀττικὸς νόμος διέκρινε προσέτι καὶ τὸν *νόμιμον* ἢ *δίκαιον* φόνον·

Οὕτω δὲ ἐν τῷ Ἀττικῷ δικαίῳ ἐπεκράτησεν ἡ τριμερὴς τῶν φονικῶν ἀδικημάτων διαίρεσις, α' ὁ ἑκούσιος ἢ ὁ ἐκ προνοίας φόνος· β' ὁ *ἀκούσιος* καὶ γ' ὁ *νόμιμος* ἢ *δίκαιος*· εἰς τὰς τρεῖς δὲ ταύτας τοῦ φόνου περιπτώσεις ἀντιστοιχοῦσι καὶ τὰ τρία ἐν Ἀθήναις φονικὰ *δικαστήρια*, ὁ Ἄρειος πάγος, τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ καὶ τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ· εἰς τὰ τρία δὲ τοῦ φόνου εἴδη ἀναφέρονται καὶ αἱ τρεῖς τοῦ Ἀντιφῶντος τετραλογίαι, αἵτινες καίπερ ἀσκήσεις ἁπλαῖ τυγχάνουσαι, πολύτιμον ὅμως συμβολὴν εἰς κατανόησιν τοῦ φονικοῦ τῶν Ἀθηναίων δικαίου παρέχουσιν· ὅτι δὲ τὸ Ἀττικὸν ποινικὸν δίκαιον ἐλλιπὲς ἔμεινεν ὡς πρὸς τὰς ποικίλας περιπτώσεις τοῦ φόνου, καὶ δὴ καὶ τοῦ ἐξ ἀμελείας, πρόδηλον. Περὶ δὲ τοῦ φόνου τοῦ γινομένου ἐκ ψυχικοῦ βρασμοῦ οὐδὲν περιέσωσαν αἱ Ἀττικαὶ πηγαὶ κατὰ τὸν Lipsius (4), ὃς νομίζει,

(1) Δημοσθ. ΚΓ', 72.
(2) Δημ. ΚΓ', 22.
(3) Ἀνδοκίδ. Α', 94.
(4) Das Attische Recht. κλπ. σελ. 619 (1912).

ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ... ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006 · Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π

ὅτι περὶ τούτου τοῦ φόνου νόμος οὐδεὶς ὑπῆρχεν. Ὅτι δ' ὅμως νόμος τις καὶ τὸ θυμῷ κτείνειν διέκρινε, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους λέγοντος «διὸ καὶ καλῶς *τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας* κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας» (1)· Ὁ Πλάτων διακρίνει προσέτι καὶ ὅσα τις ἐξ ἀνοησίας ἀλλοτρίας κακουργεῖ πεισθεὶς ἄλλῳ διὰ *νεότητα* καὶ ὅσα δι' *οἰκείαν ἀνοησίαν* ἢ δι' ἀκράτειαν ἡδονῶν· καὶ ἐκείνων μὲν τὴν τιμωρίαν ἐπιβάλλει ἐλαφροτέραν, τῶν δὲ δευτέρων βαρυτέραν (2). Ὁ νόμος δ' οὗτος τοῦ φιλοσόφου συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν· διότι ἐκ τοῦ Δημοσθένους γίνεται δῆλον, ὅτι τοὺς νέους ἁμαρτάνοντας ἐπιεικῶς πως ὁ νόμος ἔκρινεν, ἐπέτρεπε δηλαδὴ ἐλαφρυντικά τινα οὐχὶ δὲ καὶ *ἄδειαν* τοῦ ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ *τούτοις οὐκ εἰς τὸ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς προσηκούσης ἔλαττω* (3). Ἄλλοθεν δὲ γινώσκομεν, ὅτι καὶ τὴν μικρὰν ἡλικίαν κακουργοῦσαν ἀνεπιεικῶς ἐκόλαζον· ὁ Αἰλιανὸς λ. χ. ἱστορεῖ, ὅτι παιδίον τι ἐκ τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος στεφάνου *πέταλον* ἐκπεσὸν ἔκλεψεν· ἀλλὰ φωραθὲν ἐκρίνετο· οἱ δὲ δικασταὶ θέλοντες νὰ ἐξακριβώσωσιν ἂν ἐν γνώσει τῆς ἀξίας τὸ ἱερὸν πρᾶγμα ἐσύλησε, προέθηκαν αὐτῷ *παίγνια* καὶ *ἀστραγάλους καὶ τὸ χρυσοῦν πέταλον*· ὁ δὲ παῖς καὶ αὖθις ἐπὶ τὸν χρυσὸν κατηνέχθη· διὸ καὶ ἀπέκτειναν αὐτὸν οἱ δικασταὶ ὡς *θεοσύλην* οὐδεμίαν συγγνώμην τῇ ἡλικίᾳ δόντες, ἀλλὰ *τιμωρησάμενοι διὰ τὴν πρᾶξιν* (4). Ἀξιοσημείωτοι προσέτι γίνονται καὶ αἱ παρατηρήσεις τῶν ἀρχαίων ἐν τῇ κρίσει τῆς *μοιχείας*. Κατὰ τὸν Πλούταρχον δηλαδὴ «γυνή τις *Ἑλληνὶς τεκοῦσα βρέφος μέλαν εἶτα κρινομένη* μοιχείας ἐξανεῦρεν *ἑαυτὴν Αἰθίοπος οὖσαν γενεὰν τετάρτην*»· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον καὶ αἱ ἀκροχορδόνες καὶ *μελάσματα* καὶ φακοὶ πατέρων ἐν παισὶν ἀφανισθέντες ἀνέκυψαν ὕστερον ἐν υἱωνοῖς καὶ θυγατριδοῖς (5). Τὴν εἴδησιν δὲ ταύτην τοῦ Πλουτάρχου ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἱστορῶν, ὅτι ἡ φύσις ἀποδίδωσι τὴν ὁμοιότητα καὶ διὰ πλειόνων γενῶν, οἷον ἐν Ἤλιδι ἡ τῷ Αἰθίοπι μοιχευθεῖσα· ἡ μὲν γὰρ *θυγάτηρ ἐγένετο οὐκ Αἰθίοψ*, τὸ

(1) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1135 β.

(2) Νόμ. 934.

(3) Δημ. ΝΔ', 21 σελ. 1263.

(4) Αἰλ. ποικ. ἱστ. Ε', 16 πρβλ. καὶ Πολυδεύκ. Θ', 74.

(5) Πλουτ. Ἠθικ. 563.

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

δ' ἐκ ταύτης (1)· καὶ μοιχευομένη τις τὸ μὲν τῶν τέκνων τῷ ἀνδρὶ ἐοικὸς ἔτεκε, τὸ δὲ τῷ μοιχῷ(2).

Ὅτι δὲ ἡ Ἀττικὴ περὶ τῶν φονικῶν νομοθεσία καίπερ πολλὰς ἀτελείας ἔχουσα, τελειοτέρα τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις Ἑλληνικαῖς πολιτείαις ἦν, δῆλον ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃς ἐν τοῖς Πολιτικοῖς(3) αὐτοῦ νομοθετῶν περὶ τῶν φονικῶν λαμβάνει τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ὡς πρότυπον· διότι ὁρίζει *ἓν μὲν δικαστήριον περὶ τῶν ἐκ προνοίας φόνων· δεύτερον δὲ περὶ τῶν ἀκουσίων· τὸ τρίτον δικαστήριον ὁρίζει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῶν ὅσα ὁμολογεῖται μέν, ἀμφισβητεῖται δὲ περὶ τοῦ δικαίου· τούτοις δὲ προστίθησι καὶ* τέταρτον, ὅσα τοῖς φεύγουσι φόνου ἐπὶ καθόδῳ ἐπιφέρεται, οἷον Ἀθήνησι λέγεται (καὶ) τὸ ἐν Φρεαττοῖ δικαστήριον (4).

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι γινώσκοντες καλῶς, ὅτι αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι τοὺς νόμους παρ' αὐτῶν ἔλαβον ἢ ἐμιμήθησαν, δικαίως ἐκαυχῶντο καὶ ἐφιλοτιμοῦντο ἐπὶ τούτῳ· διὸ καὶ ὁ μὲν Ἰσοκράτης λέγει· «οἱ ἐν ἀρχῇ περὶ *τῶν φονικῶν* ἐγκαλέσαντες ἐν τοῖς νόμοις τοῖς ἡμετέροις τὰς κρίσεις ἐποιήσαντο» (5)· ὁ δὲ Δημοσθένης προστίθησι «πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων πολλάκις εἰσὶν ἐψηφισμένοι *τοῖς νόμοις χρῆσθαι τοῖς ἡμετέροις,* ἐφ' ᾧ καὶ φιλοτιμεῖσθε εἰκότως» (6).

Τέλος ὡς πρὸς τὰ ἀδικήματα καθόλου σημειωτέον καὶ ὅσα ὁ Σταγιρίτης μᾶλλον τῶν ἄλλων διηυκρίνησεν· κατὰ τὸν φιλόσοφον μάλιστα τοῦτον *«ἐνδέχεται καὶ ἀδικοῦντα μὴ ἄδικον εἶναι· ἀδικεῖ μὲν μάλιστα, ὅταν τις ἑκουσίως* βλάπτῃ· ὅταν δ' ἄκων, ἀδικεῖ μέν, οὐ μέντοι ἄδικός ἐστιν οὐδὲ πονηρός· τῶν δ' ἑκουσίων τὰ μὲν προβουλευσάμενοι πράττομεν, τὰ δὲ ἀπροβούλευτα καὶ ἀπροαίρετα· τὸ δὲ ἑκούσιον μάλιστα καὶ προαιρετόν ἐστιν, ὅταν τις βλάπτῃ *εἰδὼς καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ οὗ ἕνεκα* (τύπτῃ, τιτρώσκῃ, κτείνῃ)· φαίνονται δὲ

(1) Ἱστορ. τῶν ζῴων 586 α.
(2) 585 α 16.
(3) Ἀριστ. Πολιτ. 1300β, 20.
(4) Πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 57, 4.
(5) Ἰσοκράτ. Πανηγυρικ. 40.
(6) Δημοσθ. ΚΔ', 210 σελ. 765 πρβλ. καὶ Αἰλιαν. Ποικίλ. Ἱστορ III, 38 «δίκας δοῦναι καὶ λαβεῖν ηὗρον Ἀθηναῖοι πρῶτοι». Καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος 5, 1, 11 διέσωσε ῥῆσιν τοῦ Ἀριστοτέλους καθ' ἣν αἱ τῶν Ἀθηναίων πόλις λέγεται πυροὺς καὶ «νόμους εὑρηκέναι».

τινες ὀλίγοι καὶ τῶν νομοθετῶν διορίζειν τό τε *ἑκούσιον* καὶ τὸ ἐκ *προαιρέσεως ἕτερον* ὄν, ἐλάττους τὰς ζημίας ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις ἢ τοῖς κατὰ προαίρεσιν τάττοντες» (1).

Οὕτω δ' ὁ φιλόσοφος διακρίνει

α' τὸ *ἀτύχημα*, τὸ βλάπτειν μετ' ἀγνοίας καὶ παραλόγως·

β' τὸ *ἁμάρτημα*, τὸ μετὰ λόγου μέν, ἀλλ' ἄνευ κακίας βλάπτειν·

γ' τὸ *ἀδίκημα*, ὅταν εἰδὼς μέν, μὴ προβουλεύσας δὲ βλάπτῃ, οἷον ὅσα διὰ θυμὸν καὶ

δ' *κακούργημα*, ὅταν ἐκ προαιρέσεως ἀδικῇ· ὁ δ' ἐκ προαιρέσεως βλάπτων ἄδικος καὶ μοχθηρός (2).

Ποιναὶ τοῦ φόνου.

Τὸ σύνολον τῶν ποινῶν τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου περιλαμβάνεται ἐν τῇ βραχυτάτῃ φράσει, δημοσίᾳ κρίνειν ἢ τιμᾶν ὅ,τι *χρὴ παθεῖν* ἢ *ἀποτεῖσαι*· καὶ ἐν μὲν τῷ παθεῖν ἐστι τὸ *θανατωθῆναι, φυγαδευθῆναι, δεθῆναι, ἀτιμωθῆναι*· ἐν δὲ τῷ *ἀποτεῖσαι* τὸ *χρήμασι ζημιωθῆναι*· τὰς μεγίστας δὲ ποινὰς τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἐπέβαλλεν εἰς τὰ μέγιστα κακουργήματα, οἷον τὸ *ἱεροσυλεῖν, προδιδόναι τὴν πατρίδα καὶ τὸ καταλύειν* τὴν πολιτείαν, ἅπερ κατὰ τὸν Πλάτωνα (3) μόνον μανείς τις ἢ νόσοις ὑπερμέτροις συνεχόμενος ἤθελε διαπράξει· οὐχ ἧττονος δὲ βαρύτητος κακούργημα ἐνομίζετο καὶ τὸ *ἀνθρωποκτονεῖν*, ὡς διαρρήδην ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος (4) δηλοῦται· διὸ καὶ ἐν ταῖς φονικαῖς δίκαις ποιναὶ ἐπεβάλλοντο α' *θάνατος μετὰ δημεύσεως τῆς*

(1) Ἀριστοτελ. Ἠθ. Μεγάλ. 1189 Β.

(2) Ἠθικ. Νικομαχ. 1135 β πρβλ. καὶ Πολιτικ. 1295 β τῶν ἀδικημάτων τὰ μὲν γίνονται δι' *ὕβριν*, τὰ δὲ διὰ *κακουργίαν*· διὸ καὶ *κακουργικὰ* ἀδικήματα· καὶ ἐν τῇ Ῥητορικ. 1391 α· «ἀδικήματα οὐ *κακουργικά*, ἀλλὰ τὰ μὲν *ὑβριστικά*, τὰ δὲ *ἀκρατευτικὰ* καὶ 1368 β ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα παρὰ τὸν νόμον· ἑκόντες δὲ ποιοῦσιν «ὅσα εἰδότες καὶ μὴ ἀναγκαζόμενοι· ὅσα δὲ ἑκόντες, οὐ πάντα προαιρούμενοι· ὅσα δὲ «*προαιρούμενοι*, εἰδότες ἅπαντα· οὐδεὶς γάρ, ὃ *προαιρεῖται*, ἀγνοεῖ· δι' ἃ δὲ προαιροῦνται «βλάπτειν παρὰ τὸν νόμον, *κακία καὶ ἀκρασία*· ἐν γὰρ τῇ *προαιρέσει* ἡ μοχθηρία «καὶ τὸ ἀδικεῖν».

(3) Πλάτ. Νόμ. 864Δ.

(4) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 4 «φασὶ τὸ ἀποκτείνειν μέγα κακούργημα εἶναι καὶ *ἐγὼ ὁμολογῶ μέγιστόν γε* καὶ τὸ ἱεροσυλεῖν καὶ τὸ προδιδόναι τὴν πατρίδα».

Ε.Υ.Α της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

οὐσίας, β′ *ἀειφυγία* καὶ δήμευσις ὡσαύτως τῶν ὄντων(1)· καὶ γ′ φυγὴ πρόσκαιρος ἄνευ δημεύσεως τῶν ὑπαρχόντων· καὶ δὴ

Α′ *οἱ ἐκ προνοίας κτείναντες*(2) *πολίτην θανάτῳ ἐζημιοῦντο*· ἡ δὲ οὐσία αὐτῶν ἀδέσποτος μένουσα περιήρχετο εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ δημοσίου· κατὰ τὸν νόμον ἔδει τὸν ἀποκτείναντα ἀνταποθανεῖν(3).

Ἐὰν δέ τις δοῦλον ἢ ξένον ἢ μέτοικον ἐκ προνοίας ἔκτεινεν, ἐδικάζετο οὐχὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ, ἀλλ' ἐν τῷ Παλλαδίῳ(4)· περὶ δὲ τῆς ζημίας τοῦ τοιούτου φόνου ἀμφιβάλλεται, ἂν θάνατος ἢ φυγὴ ὡς τιμωρία ἐπεβάλλετο· διότι ἐκ μὲν τοῦ Δημοσθένους(5) δηλοῦται, ὅτι περὶ ξένων μόνον τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τῆς πόλεως ὡρίζετο διὰ ψηφίσματος, ὅτι ὑπὲρ αὐτῶν ἐστιν ἡ αὐτὴ τιμωρία καθάπερ ἂν τὸν Ἀθηναῖον ἀποκτείνῃ. Ἐκ δὲ τοῦ Ἀντιφῶντος(6) παρέχεται ἡ εἴδησις, ὅτι ἡ αὐτὴ ποινὴ ἐπεβάλλετο τῷ τε πολίτην ἐλεύθερον καὶ τῷ δοῦλον ἀποκτείναντι, ἢ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ῥήτορος «ἡ ψῆφος ἴσον δύναται τῷ τε δοῦλον ἀποκτείναντι καὶ τῷ ἐλεύθερον»· καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Πλάτωνος(7) προσδηλοῦται· «ἐάν τις δοῦλον μηδὲν ἀδικοῦντα κτείνῃ φόβῳ μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεῖχε φόνου δίκας, ὡσαύτως καὶ τοῦ τοιούτου δούλου κατὰ ταὐτὰ ἀποθανόντος οὕτως ὑπεχέτω», ἔνθα προφανῶς οὐχὶ περὶ παντὸς δούλου πρόκειται, ἀλλὰ περὶ τοῦ δυναμένου νὰ μηνύσῃ τοῦ δεσπότου ἔργα αἰσχρὰ καὶ κακά· ὁ φιλόσοφος ὡσαύτως διὰ τῆς αὐτῆς ποινῆς ἤτοι τοῦ θανάτου τιμωρεῖ τὸν *φόνον τῶν δούλων ὑπὸ δούλων τελούμενον*, τὸν *τῶν ξένων εἴτε ὑπὸ ξένων εἴτε ὑπὸ ἀστῶν γίνεται* καὶ τὸν τῶν ἀστῶν φόνον εἴτε

(1) Ἀντιφ. τετραλογ. Α′, β′, 9 ἐὰν μὲν καταδικασθῶ, λέγει ὁ κατηγορούμενος ἐπὶ φόνῳ, κληροδοτήσω τὴν ἀτιμίαν τοῖς παισὶ (θανατωθείς)· ἐὰν δὲ **φύγω** (=σωθῶ διὰ τῆς ἐξορίας), *βιώσομαι πτωχεύων* καὶ ἄπολις ἐπὶ τῆς ξένης.

(2) Δημ. ΚΑ′, 43 σελ. 528 οἱ φονικοὶ νόμοι τοὺς μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτιννύντας θανάτῳ καὶ ἀειφυγίᾳ καὶ δημεύσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιοῦσι, τοὺς δ' ἀκουσίως αἰδέσεως καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς ἠξίωσαν.

(3) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 10·— *φόνοι φόνοις δεόμενοι καθαίρεσθαι* Πλάτ. Νόμ. 870c.

(4) Δημ. ΚΓ′, 71 σελ. 643 καὶ Ἀριστοτελ. Ἀθ. Πολ. 47,2.

(5) Δημ. ΚΓ′, 89 σελ. 650 καὶ Λεξικ. Seguer. 194,11 ἐάν τις *μέτοικον* ἀποκτείνῃ, **φυγῆς** μόνον κατεδικάζετο· ἐὰν μέντοι ἀστόν, θάνατος ἡ ζημία.

(6) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 48.

(7) Πλάτ. Νόμ. 872C.

ὑπὸ ἀστῶν εἴτε ὑπὸ ξένων τελεῖται καὶ εἴτε αὐτοχειρίᾳ εἴτε δι᾽ ἐπιβουλεύσεως διενεργεῖται (1).

Ἐὰν δέ τις δοῦλος τὸν δεσπότην ἀποκτείνῃ, κατὰ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν οὐδ᾽ ἐὰν ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ ληφθῇ κτείνων, ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν προσηκόντων τῷ παθόντι φονεύεται, ἀλλὰ παραδίδεται ὑπ᾽ αὐτῶν τῇ ἀρχῇ κατὰ τοὺς πατρίους νόμους (2)· κατὰ δὲ τὸν φιλόσοφον ἐὰν δοῦλος ἐλεύθερον ἑκὼν εἴτε αὐτόχειρ εἴτε βουλεύσας ἀποκτείνῃ καὶ ***ὄφλῃ τὴν δίκην, ὁ τῆς πόλεως κοινὸς δήμιος ἄγων πρὸς τὸ μνῆμα τοῦ ἀποθανόντος, μαστιγώσας*** ὁπόσας ἂν ὁ ***ἑλὼν*** (ὁ ***καταδιώξας καὶ καταδικάσας*** συγγενής) προστάττῃ, ἐάν περ βιῷ παιόμενος ὁ φονεύς, θανατωσάτω (3).

Ὁ Πλάτων φαίνεται αὐστηρότερος τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας καὶ κατὰ τάδε· ὁ ἐκ προνοίας λ. χ. ἀποκτείνας, κατὰ τὸν τοῦ φιλοσόφου νόμον, θανάτῳ ***ζημιούσθω καὶ μὴ ἐν τῇ τοῦ παθόντος χώρᾳ θαπτέσθω ὡς ἀναιδὴς καὶ ἀσεβής***· πολὺ δ᾽ αὐστηρότερος, ὡς εἰκός, ὁ φιλόσοφος δείκνυται ἐν τῷ τῶν ὁμαιμόνων φόνῳ· τοῦ μιανθέντος αἵματος, λέγει, οὐκ ἔστι κάθαρσις ἄλλη πρὶν φόνον ὁμοίῳ φόνῳ τις ἐκτείσῃ· ἔχει δ᾽ ὁ νόμος ὧδε.

Ἐάν τινα οὕτως ἀθλία συμφορὰ καταλάβῃ, ὥστε νὰ ἀποκτείνῃ ***πατέρα ἢ μητέρα ἢ τέκνον ἢ ἀδελφὸν*** ἐκ προνοίας ἑκουσίως, ***οὗτος φονευθεὶς ἐκβάλλεται γυμνὸς ἔξω τῆς πόλεως, αἱ δὲ ἀρχαὶ πᾶσαι ὑπὲρ ὅλης τῆς πόλεως λίθον ἕκαστος φέρων ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ βάλλων ἀφοσιούτω τὴν πόλιν ὅλην· μετὰ δὲ τοῦτο τῷ νόμῳ ἐκβαλλόντων ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἄταφον*** (4) Ἐκ δὲ τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας γνωστὸν εἶναι, ὅτι οἱ προδόται τῆς πόλεως φονευόμενοι ἐξεβάλλοντο τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς (5). Κατὰ τὸν Ἀττικὸν δὲ τοῦτον νόμον γίνεται καὶ ἡ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ ὑπὸ τοῦ Κρέοντος τιμω-

(1) Νόμ. 872, ἡ αὐτὴ δὲ ποινὴ ἔστω ξένοις τε πρὸς ξένους καὶ ἀστοῖς καὶ ξένοις πρὸς ἀλλήλους δούλοις τε αὖ πρὸς δούλους τῆς τε αὐτοχειρίας πέρι καὶ ἐπιβουλεύσεως».

(2) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόν. 48.

(3) Πλάτ. Νόμ. 872 Β.— Περὶ *φόνου* λόγοι σῴζονται τοῦ μὲν Ἀντιφῶντος πλὴν τῶν τριῶν τετραλογιῶν ὁ περὶ τοῦ Ἡρῴδου φόνου, τοῦ δὲ Λυσίου ὁ α', ὁ ιβ' καὶ ὁ ιγ'· πλὴν δὲ τῶν τριῶν τούτων ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς τοῦ ῥήτορος τούτου περὶ φόνου λόγοι, οἵτινες δὲν διεσώθησαν.

(4) Πλάτ. Νόμ. 873.

(5) Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 7, 20 καὶ 22.

Ε.Υ.Δ. της Κ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ρία πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνείκους ὡς προδότου· διότι κατεδίκασεν αὐτὸν νὰ μείνῃ *ἄταφος, οἰωνῶν καὶ κυνῶν γλυκεῖα βορά* (1).

Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν φρικτὴν τιμωρίαν, ἣν εἰς τὸν φόνον τῶν ὁμαιμόνων ὁ φιλόσοφος ἐπιβάλλει, ὁ Σόλων (2) οὐδὲν περὶ τῆς πατροκτονίας ἐνομοθέτησεν· ἐρωτηθεὶς δὲ τὴν αἰτίαν, ἐνόμιζον, ἀπεκρίθη, ὅτι ἀδύνατον ἦν ἡ φύσις τοιοῦτον τέρας νὰ γεννήσῃ, ὥστε τοὺς γεννήτορας νὰ θανατώσῃ. Σημειωτέον δ' ἐν τέλει, ὅτι ὁ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον δὲν ἐδύνατο νά εὕρῃ ἄσυλον καταφεύγων καὶ εἰς τὸν βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν· ἡ πόλις ἐθανάτου αὐτόν· «τὸ γὰρ τῶν νόμων τοῖς ἠδικηκόσι τυχεῖν, τιμωρία ἐστὶ» (3)· ὥστε ὅπου γίνεται λόγος περὶ *ἀσύλου*, νοητέον, ὅτι δὲν ἀπεσπῶντο ἐξ αὐτοῦ οἱ μήπω κριθέντες, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ καταδικασθέντες ὑπὸ δικαστηρίου.

Β' Δεύτερον δὲ ἐὰν ὁ κατηγορούμενος ἐπὶ τῷ ἐκ προνοίας φόνῳ δὲν ἐνέμενεν εἰς τὴν δίκην, ἀλλὰ μετὰ τὸν πρότερον λόγον ἔφευγεν ἑκουσίως φοβηθεὶς τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου *θανατικὴν* ποινήν, κατεδικάζετο εἰς ἀειφυγίαν (4) καὶ δήμευσιν (5) τῆς οὐσίας· κατερχόμενον δὲ εἰς τὴν πατρίδα τὸν ἀνδροφόνον τοῦτον φυγάδα πᾶς τις ἐδύνατο νηποινεὶ ν' ἀποκτείνῃ· πρὸς τὴν ποινὴν ταύτην τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου συμφωνεῖ καὶ ἡ τῆς τοῦ Πλάτωνος νομοθεσίας· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «φυγὼν ὁ κατηγορούμενος καὶ μὴ θελήσας τὴν κρίσιν ὑποσχεῖν *φευγέτω ἀειφυγίαν*· ἐὰν δὲ ἐπιβῇ τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας, ὁ προστυχὼν πρῶτος τῶν οἰκείων τοῦ φονευθέντος ἢ τῶν πολιτῶν **ἀνατὶ** (=νηποινεὶ) κτεινέτω (6)»· ἀλλ' ὁ Πλάτων οὐδενὸς τῶν φευγόντων τὴν οὐσίαν δημεύει.

(1) Σοφοκλ. Ἀντιγ. 30.

(2) Διογένης ὁ Λαέρτιος 1,2 ἐρωτηθεὶς ὁ Σόλων, διὰ τί κατὰ πατροκτόνου νόμον οὐκ ἔθηκεν, διὰ τὸ *ἀπελπίσαι* ἔφη, (= μὴ ἐλπίσαι τοιοῦτόν τι δυνατὸν εἶναι).

(3) Λυκοῦργ. καὶ Λεωκρ. 93.

(4) Δημοσθ. ΚΓ', 70 σελ. 643.

(5) Οἱ *πωληταὶ* (ἀρχὴ ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πολιτείᾳ) πωλοῦσι καὶ τὰς *οὐσίας* τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου φευγόντων καὶ τῶν ἄλλων ἐνώπιον τῆς βουλῆς. Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 47,2 καὶ Πολυδεύκ. Η', 99· Ἁρποκρατ. «οἱ πωληταὶ πιπράσκουσι καὶ τὰς τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου μετὰ τὸν πρότερον λόγον φυγόντων τὰς οὐσίας» πρβλ. καὶ «*μαστῆρες*, ζητηταὶ τῶν φυγαδικῶν χρημάτων ἤτοι τῶν ἀειφυγίᾳ φυγαδευθέντων»· Bekker Anecd. I, 304.

(6) Πλάτ. Νόμ. 871.

Ε.Υ.Δ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Γ'. Τὸ δὲ ἐκ προνοίας τραῦμα, εἴτε θανατηφόρον εἴτε μή, ἐκολάζετο διὰ τῆς ἀειφυγίας καὶ τῆς τῶν ὄντων δημεύσεως (1)· ἐὰν δὲ κατίῃ ὁ φυγὰς εἰς τὴν πατρίδα, ἐνδειχθεὶς θανάτῳ ζημιοῦται (2). Ἐκ *προνοίας* δὲ ἐθεωρεῖτο τὸ τραῦμα, τὸ γινόμενον ἐπὶ σκοπῷ θανάτου· τραύματος δὲ δίκας ὡς ὑπόθεσιν ἔχουσι' δύο τοῦ Λυσίου λόγοι (ὁ Γ' καὶ ὁ Δ'.). Ἐν τῇ περὶ τοῦ τραύματος κρίσει ἐξητάζετο ἡ αἰτία καὶ οὐχὶ τὸ ἀποτέλεσμα· διότι ἐὰν τὸ τραῦμα μὴ συνεπήγετο τὸν θάνατον, εἰς τὴν τύχην ὠφείλετο τοῦτο· σαφῶς δὲ τοῦτο δηλοῖ ὁ Λυσίας λέγων (3) «οἱ τοὺς νόμους θέντες οὐχὶ ἐάν τινες ἐκ φιλονικίας ἢ ἐκ παιδιῶν ἢ ἐκ λοιδοριῶν ἔτυχον ἀλλήλων κατάξαντες τὰς κεφαλάς, ἐπὶ τούτοις ἠξίωσαν τῆς πατρίδος φυγὴν ποιήσασθαι· (διότι πολλοὺς ἂν ἐξήλασαν οὕτω)· ἀλλ' ὅσοι ἐπιβουλεύσαντες ἀποκτεῖναί τινας ἔτρωσαν, ἀποκτεῖναι δ' οὐκ ἐδυνήθησαν, περὶ τῶν τοιούτων τάς τιμωρίας οὕτω μεγάλας κατεστήσαντο, ἡγούμενοι ὑπὲρ ὧν ***ἐβούλευσαν καὶ προυνοήθησαν***, ὑπὲρ τούτων προσήκειν αὐτοῖς δοῦναι δίκην· εἰ δὲ μὴ ἀπέκτειναν, οὐχ ἧττον τὸν σκοπὸν αὐτῶν ἐξετέλεσαν»· καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ δὲ λόγῳ ὁ κατηγορούμενος λέγει πρὸς τοὺς δικαστάς (4), «***οὐκ ἦλθον ἀποκτενῶν***, ... *οὐ* ***πρόνοια*** *γεγένηται*».

Ἀξιομνημόνευτον δὲ καὶ ὅ,τι παρὰ Δημοσθένει (5) ***περὶ τοῦ τραύματος*** μνημονεύεται ὡς καὶ περὶ τῆς πονηρίας τοῦ Βοιωτοῦ· «ὑμεῖς, ὦ δικασταί, λέγει ὁ Μαντίθεος, οὕτως ἐστὲ κοινοὶ καὶ φιλάνθρωποι, ὥστε οὐδὲ *τοὺς τῶν τριάκοντα* ὑεῖς φυγαδεῦσαι ἐκ τῆς πόλεως ἠξιώσατε· οὗτος δὲ ***ἐξ ἀντιλογίας καὶ λοιδορίας*** πληγὰς συναψάμενος ἐπιτεμὼν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ***περὶ τραύματος εἰς Ἄρειον πάγον με προσεκαλέσατο, ὡς φυγαδεύσων ἐκ τῆς πόλεως***· καὶ εἰ μὴ Εὐθύδικος ὁ ἰατρός, πρὸς ὃν οὗτοι τὸ πρῶτον ἐλθόντες δεόμενοι ἐπιτεμεῖν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν εἶπε τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν, ἤθελον τιμωρηθῇ, οὐδὲν ἀδικῶν, τιμωρίαν τοιαύτην, ἣν ὑμεῖς, ὦ δικασταί, οὐδὲ παρὰ τῶν τὰ μέγιστα ἀδικούντων ὑμᾶς ἠθέλετε ἐπιχειρήσει νὰ λάβητε».

(1) Λυσ. Γ', 42.

(2) Λυσ. Ϛ', 15· τὸ δὲ παρὰ τῷ Λουκιανῷ (ἐν Τίμωνι 46) «*προκαλοῦμαί* σε τραύματος εἰς Ἄρειον πάγον» ἀναγνωστέον «*προσκαλοῦμαι*».

(3) Λυσίας Γ', 42-44.

(4) Λυσίας Δ', 5.

(5) Δημοσθ. Μ', 32-34 σελ. 1018.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ... ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Εἰ δὲ μηδεμία πρόνοια ἐνυπῆρχε τῷ τρώσαντι, τότε ἐδίωκέ τις αὐτὸν *αἰκίας ἢ ὕβρεως*· οὕτω λ. χ. ὁ Ἀρίστων παρὰ τῷ αὐτῷ ῥήτορι (1) ὑβρισθεὶς καὶ τρωθεὶς ὑπὸ Κόνωνος, ὥστε μηδένα προσδοκᾶν περιφεύξεσθαι, ἀπροσδοκήτως ὑγιάνας *ἔλαχε δίκην αἰκίας*· καίτοι, λέγει, ἐδύνατο διῶξαι αὐτὸν *ὕβρεως καὶ θανάτου ἐπὶ τραύματι ἐκ προνοίας.*

Διὰ μακρῶν δ' ἐξετάζει *τὰ τοῦ τραύματος* ὁ Πλάτων ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ· «ἐάν τις διανοηθεὶς τῇ βουλήσει κτεῖναί τινα τρώσῃ μέν, ἀποκτεῖναι δι' ἀδυνατήσῃ, οὗτος οὐκ ἄξιος ἐλέου *οὐδὲ αἰδέσεως* (=συμπαθείας καὶ συγχωρήσεως)· ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς κτείνας καὶ δίκην φόνου πρέπει νὰ ὑπέχῃ, λέγει ὁ φιλόσοφος· ἐὰν δὲ ὁ δαίμων ἐλεήσας καὶ τοῦτον καὶ τὸν τρωθέντα ἐματαίωσε τὸν φόνον, χάριν τοῦ δαίμονος τούτου τοῦ μὲν θανάτου ἀπολυτέος ὁ τρώσας, φευγέτω δὲ εἰς τὴν γείτονα πόλιν διὰ βίου, ἀλλὰ καρπούμενος ἅπασαν τὴν κτῆσιν αὐτοῦ(2)· ἀλλ' ἐὰν παῖς τοὺς γονέας ἢ δοῦλος τὸν δεσπότην τρώσῃ, *θάνατος ἡ ζημία*· ἐὰν δ' ἀνὴρ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἢ γυνὴ τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀποκτεῖναι τρώσῃ, φευγέτω ἀειφυγίαν.

Ἐὰν δ' ὅμως θυμῷ τρώσῃ τις, ἰασίμου τοῦ τραύματος ἀποβάντος, ἀποτινέτω τὴν διπλασίαν τῆς βλάβης, τοῦ δὲ ἀνιάτου τὴν τετραπλασίαν· καταλιπόντος δὲ τοῦ τραύματος ἀσχημίαν τινὰ τῷ τρωθέντι, τὴν τετραπλασίαν ἐκτινέτω· ἐὰν δὲ τέλος τὸν τρωθέντα πρὸς ἐκστρατείαν ἀνίκανον καταστήσῃ, στρατευέσθω πρὸς ταῖς ἑαυτοῦ στρατείαις καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀδυνατοῦντος (3).

Δ' *Φαρμάκου δίκη.* Κατὰ τὸν νόμον ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἐδίκαζε πρὸς τῷ ἐκ προνοίας φόνῳ καὶ τραύματι καὶ τὰς *δίκας φαρμάκων*, ἐάν τις ἀποκτείνῃ δούς (4)· εἰς τὰς τοιαύτας δίκας ἀναφέρονται δύο λόγοι τοῦ Ἀντιφῶντος «*κατηγορία φαρμακείας κατὰ τῆς μητρυιᾶς καὶ ὁ περὶ τοῦ χορευτοῦ*»· περὶ *φαρμακίδων* δὲ δὶς γίνεται μνεία καὶ παρὰ τῷ Δημοσθένει, ἐξ οὗ μανθάνομεν, ὅτι τὴν *Θεωρίδα*

(1) Δημοσθ. ΝΔ', 1 σελ. 1256.
(2) Πλάτ. Νόμ. 877.
(3) Πλάτ. Νόμ. 878Β.
(4) Δημοσθ. ΚΓ', 22 σελ. 627.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΜΕΓΑΛΟΝ ΤΕ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τὴν Λημνίαν, *τὴν φαρμακίδα*, ἥτις διὰ τῶν φαρμάκων ἐμαγγάνευε καὶ ἐφενάκιζεν, καὶ καθ' ἧς τὴν μήνυσιν ἐποιήσατο ἡ θεραπαινὶς αὐτῆς, οἱ Ἀθηναῖοι *ἀπέκτειναν καὶ αὐτὴν καὶ τὸ γένος πᾶν* (1)· ὡσαύτως μνημονεύεται καὶ *ἡ φαρμακὶς Γλαυκοθέα*, ἡ τοὺς θιάσους συνάγουσα, ἐφ' οἷς ἑτέρα τέθνηκεν ἱέρεια (2) (φαρμακίς).

Ἐν δὲ τῇ δίκῃ τῆς φαρμακείας ἐξητάζετο πρῶτον μὲν ἐὰν τὸ φάρμακον ἐπήνεγκε τὸν θάνατον εὐθὺς μετὰ τὴν πόσιν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχαιότης ἐστερεῖτο τῶν μέσων τοῦ διὰ τῆς νεκροψίας τὸν ἐκ τῆς δηλητηριάσεως θάνατον νὰ ἐξελέγξῃ· δεύτερον δ' ἐξητάζετο ἐὰν ὁ τὸ φάρμακον δοὺς ἐκ προνοίας καὶ *ἐπὶ θανάτῳ ἔδωκεν*, ὅτε καὶ *θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο*· οὕτω κατὰ τὸν Ἀντιφῶντα (3) ἡ μὲν παλλακὶς τοῦ Φιλόνεω, ἡ τὸ φάρμακον δοῦσα, ὡς μὴ πολῖτις ἢ ὡς δούλη, τῷ δημοκοίνῳ *τροχισθεῖσα* (βασανισθεῖσα ἐν τῷ τροχῷ) παρεδόθη, ὁ δὲ κατήγορος παρακαλεῖ τὰς δικαστὰς ἵνα καὶ ἡ μητρυιὰ αὐτοῦ, ἡ τῆς φαρμακείας αἰτία, ἡ ἐπινοήσασα δηλαδὴ τὴν διὰ τοῦ φαρμάκου ἀπώλειαν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἐπίσης θανάτῳ ζημιωθῇ. Ἐὰν δ' ὅμως ἔδιδέ τις τὸ φάρμακον οὐχὶ ἐπὶ κακῷ σκοπῷ ἠθῳοῦτο κατὰ τὴν διδακτικὴν διήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους (4), «οἷόν φασι ποτέ τινα γυναῖκα *φίλτρον* τινὶ δοῦναι, εἶτα τὸν ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὸ τοῦ φίλτρου, τὴν δ' ἄνθρωπον ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δικασθῆναι· ἀπέλυσαν δ' αὐτὴν οἱ δικασταὶ δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διότι οὐχὶ ἐκ προνοίας· ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου· διὸ οὐχ ἑκούσιον ἐδόκει εἶναι, ὅτι τὴν δόσιν τοῦ φίλτρου οὐ μετὰ διανοίας τοῦ ἀπολέσθαι αὐτὸν ἐδίδου». Καὶ ὁ Πλάτων (5) δὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ νομοθεσίᾳ μνημονεύων τῶν διὰ φαρμάκου φόνων, τῶν γινομένων ἀκουσίως, ἐπιβάλλει καὶ τὰς ἐπὶ τῷ ἀκουσίῳ φόνῳ ποινάς· ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ φράσις τοῦ φιλοσόφου· «ἐὰν δὲ *αὐτόχειρ* μέν, *ἄκων* δὲ ἀποκτείνῃ τις ἕτερον ***πώματος ἢ σίτου δόσει*** . . . ἢ ***πυρὸς προσβολῇ*** . . . . αὐτὸς ἢ *δι' ἑτέρων*, ἔστω μὲν *ὡς αὐτόχειρ, δίκας δὲ τινέτω τάσδε*», δηλαδὴ τὰς ἐπὶ τῷ ἀκουσίῳ φόνῳ, περὶ οὗ ἴδε κατωτέρω.

Τὴν τῆς ἀκουσίου φαρμακείας ὑπόθεσιν ἔχει καὶ ὁ *περὶ τοῦ χο-*

(1) Δημοσθ. ΚΕ', 80 σελ. 793-794.
(2) Δημοσθ. ΙΘ', 281 σελ. 431.
(3) Ἀντιφ. κατηγορ. φαρμακείας κατὰ τῆς μητρυιᾶς 20 καὶ 27.
(4) Ἀριστοτελ. Μεγάλ. Ἠθικ. 1188β 31.
(5) Πλάτ. Νόμ. 865Β.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ρευτοῦ λόγος τοῦ 'Αντιφῶντος· τούτοις δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ τοῦ Σοφοκλέους γνώμη, ὡς ἐν τῇ τραγῳδίᾳ αὐτοῦ, ταῖς *Τραχινίαις*, δηλοῦται· διότι καὶ ἐνταῦθα ἡ Δηϊάνειρα φάρμακον ἔδωκε πρὸς τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα, τὸν 'Ηρακλέα, ὡς φίλτρον· ἀλλ' ἠπατήθη· διότι τὸ φάρμακον ἦτο οὐχὶ κηλητήριον, ἀλλὰ δηλητήριον· διὸ κατὰ τὸν τραγικὸν εἶνε συγγνωστή· διότι ζητοῦσα καλὸν ἥμαρτεν·

ἅπαν τὸ χρῆμ' ἥμαρτε χρηστὰ μωμένη(1).

'Αλλὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς φαρμακείας καὶ μαγγανείας αὐστηρῶς τιμωρεῖ ὁ Πλάτων. Κατὰ τὸν φιλόσοφον «ὃς ἂν φαρμακεύῃ τινὰ ἐπὶ βλάβῃ μὴ θανασίμῳ ἢ καὶ θανασίμῳ, ἐὰν μὲν ἰατρὸς ὢν τυγχάνῃ καὶ ὄφλῃ δίκην φαρμάκων, θανάτῳ ζημιούσθω· ἐὰν δὲ ἰδιώτης, τιμάτω περὶ αὐτοῦ τὸ δικαστήριον ὅ,τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι· ἐὰν δὲ καταδέσεσιν ἢ **ἐπαγωγαῖς** ἢ **τισιν ἐπῳδαῖς** βλάπτῃ, μάντις μὲν ὢν ἢ τερατοσκόπος, τεθνάτω· ἐὰν δὲ ἰδιώτης ᾖ, τιμάτω τὸ δικαστήριον ὅ,τι ἂν αὐτῷ δόξῃ δεῖν πάσχειν ἢ ἀποτίνειν (2).

Ε' *ἄμβλωσις*. Εἰς τὴν φαρμακείαν δύναται νὰ ὑπαχθῇ καὶ *ἡ ἄμβλωσις*, ἡ ἀτελὴς τοῦ ἐμβρύου ἔκπτωσις ἢ ἐκβολή· ἀλλ' ἐγίνετο ***καὶ δίκη ἀμβλώσεως;*** Ἔν τινι τῶν προγυμνασμάτων τοῦ Θέωνος (3) ὑπόκειται λόγος τοῦ Λυσίου πρὸς 'Αντιγένη, ἐν ᾧ μνημονεύεται κατηγορία ***ἐπὶ ἀμβλώσει*** καὶ ζητεῖται, εἰ τὸ ἔτι ἐγκυούμενον ἄνθρωπός ἐστι καὶ εἰ ἀνεύθυνα τὰ τῶν ἀμβλώσεων ταῖς γυναιξί· διότι ὁ 'Αντιγένης «κατηγορεῖ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς φόνον, ἀμβλωσάσης ἑκουσίως, φάσκων ὡς ἐξήμβλωκε καὶ κεκώλυκεν αὐτὸν πατέρα κληθῆναι παιδός».

Περὶ τῆς ἀμβλώσεως δὲ προσθετέον, ὅτι ὁ μὲν Πλάτων καὶ ὁ 'Αριστοτέλης ἐπιβάλλουσιν αὐτὴν ἐνίοτε· διότι ὁ μὲν ἐν τῇ Πολιτείᾳ (4) ἐπιτάσσει ταύτην, ὅταν τὸ κυούμενον ᾖ προϊὸν ἡλικίας ὑπερβάσης τὸ προσῆκον ὅριον, ὁ δὲ 'Αριστοτέλης ἐν ***τοῖς Πολιτικοῖς***(5) αὐτοῦ, ὅταν ἡ κύησις γίνηται ὑπὲρ τὸν τεταγμένον τῶν παίδων ἀριθμόν. Οὐδὲ νομίζει ὁ Σταγιρίτης ὡς ἀνόσιόν τι τὴν ἄμβλωσιν· «τὸ γὰρ ὅσιόν τε καὶ

(1) Σοφοκλ. Τραχιν. 1136.
(2) Πλάτ. Νόμ. 933Δ.
(3) Θέων Προγύμνασμ. 2, 15.
(4) Πλάτ. Πολιτ. 461C.
(5) 'Αριστοτελ. Πολιτ. 1357β 19.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τὸ μὴ τῇ αἰσθήσει καὶ τῷ ζῆν ὁρίζεται» κατὰ τὸν φιλόσοφον. Ἐκ τοῦ Γαληνοῦ (1) δ' ὅμως μανθάνομεν, ὅτι καὶ *κατὰ τῆς ἀμβλώσεως* ὑπῆρχε νόμος τις καὶ τοῦ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις καὶ τοῦ Λυκούργου ἐν Σπάρτῃ· ὁ ἰατροφιλόσοφος δ' οὗτος ἀντιμαχόμενος διὰ μακρῶν πρὸς τὴν γνώμην τῶν νομιζόντων, ὅτι τὰ ἔμβρυα οὐχὶ ζῶντά εἰσι καὶ ἐπιτρεπόντων ἄρα τὴν ἄμβλωσιν, ἐπάγεται,

«Μήτ' οὖν φιλόσοφός τις ὡς ἀμύητος τοῖς εἰρημένοις ἄνω μήτε »ἰατρὸς τῶν ἀπὸ Ἀσκληπιάδου ὡς ἀθεώρητος τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύ»σεως ἀποκηρυττέτω καὶ ἀποξενούτω τὰ ἔμβρυα διὰ τῆς ἀμβλώσεως»· ἐνταῦθα δὲ ὁ Γαληνὸς μνημονεύει καὶ δύο νόμους ὑπὲρ τῶν ἐμβρύων, τὸν μὲν τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Λυκούργου τιμωρούντων τὸν αἴτιον τῆς ἀμβλώσεως, τὸν δὲ ἕτερον, καθ' ὃν τὸ μήπω γεγενημένον ἔμβρυον *κλήρου* (=κληρονομίας) μετελάμβανεν· ἡ μαρτυρία δ' αὕτη τοῦ ἰατροφιλοσόφου συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ *Ὅρκῳ* τοῦ Ἱπποκράτους εἴδησιν «*οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω*·» ὁ δὲ φιλόσοφος χριστιανὸς Ἀθηναγόρας (2) ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ἀπολογούμενος προστίθησιν «ἡμεῖς δὲ *τὰς τοῖς ἀμβλωθριδίοις χρωμένας ἀνδροφονεῖν* φαμεν καὶ τοὺς τὰ τέκνα ἐκτιθέντας *τεκνοκτονεῖν*».

Ϛ' *Βουλεύσεως δίκη*. Φόνου δίκη ἐγίνετο οὐ μόνον κατὰ τοῦ αὐτουργοῦ ἤτοι ἰδιοχείρως τὸν φόνον δράσαντος, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνου, ὃς *ἐπεβούλευσεν* ἤτοι ἐσχεδίασεν καὶ οὕτως αἴτιος τοῦ φόνου ἐγένετο, ὁ νῦν δηλαδὴ *ἠθικὸς αὐτουργός*· ἐδικάζετο δ' αὕτη οὐχὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ, ἀλλ' ἐν τῷ Παλλαδίῳ· ἐντεῦθεν καὶ ὁ ὅρος *βουλεύσεως δίκη*, περὶ οὗ ὁ Ἁρποκρατίων «βούλευσις, ὅταν τις ἐξ ἐπιβουλῆς κατασκευάσῃ τινὶ φόνον ἐάν τε ἀποθάνῃ ὁ ἐπιβουλευθεὶς ἐάν τε μή»· ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία τοῦ Ἁρποκρατίωνος αὕτη φαίνεται σκοτεινή πως καὶ διήγειρε πολλὴν τὴν ἀμφισβήτησιν τοῖς περὶ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἀσχοληθεῖσι· ἡμεῖς δὲ ἁπλούστατα σαφηνίζομεν αὐτὴν διὰ τῆς ἀντιθέσεως· διότι τὸ *βουλεύειν φόνον* ἀντίκειται πρὸς τὸ *αὐτῇ τῇ χειρὶ τὸν φόνον ἐργά-*

(1) Γαληνός 19, 177-180.

(2) Ἀθηναγόρα πρεσβεία περὶ χριστιανῶν (Πατρολογία Ϛ' σελ. 969 κεφ. 35, 12).— παρὰ δὲ τοῖς Θηβαίοις νόμος ἦν ἀπαγορεύων τὴν *ἔκθεσιν τῶν βρεφῶν* ἢ τὸν *θάνατον αὐτῶν ὑπὸ τῶν γονέων διὰ πενίαν*. Αἰλιαν. ποικίλ' Ἱστορ. Β', 7.